

С. М. Луцак,

доктор філологічних наук, професор

(Івано-Франківський національний медичний університет)

РЕЦЕНЗІЯ

НА МОНОГРАФІЮ Н. І. АСТРАХАН "ЛІТЕРАТУРА ЯК УТОПІЯ"

Монографія Наталії Астрахан по-новому розкриває питання буття літературного тексту / твору, а також зміст відповідних теоретичних понять. Грунтуючись на численних працях літературознавців, науковець досліджує специфічну філософію існування мистецького витвору. Основний акцент робить при цьому на аналізі природи художнього твору, а саме його позачасовості, безперервності, всеохопності та створенні паралельного до реальності світу. Крім того, Н. І. Астрахан слушно зазначає, що відкрити усі свої особливості твір / текст може лише у процесі комунікації. Позаяк словесність і літературознавство, яке нею займається, покликані шукати відповіді на віковічні питання, авторка рецензованої монографії вдається до розгляду глибинної суті художніх явищ (у т.ч. – їхньої фікціональності), що уможлиблюють нове життя літератури.

Дослідниця детально розглядає такі теоретичні проблеми, як онтологічні принципи існування літературного твору та перспективи його прочитань. Згодом авторка аналізує тексти, у яких безпосередньо ідеться про процес творення (тобто це своєрідні тексти в тексті, присвячені передовсім літературі як фікціональному явищу).

Рецензоване дослідження вдало структуроване. Перший розділ присвячено розгляду літературознавчих концепцій функціонування твору / тексту. У такому ракурсі простежено "поліфонічність" літератури, зокрема перехід від зовнішнього до внутрішнього світу. Також Н. І. Астрахан наголошує на діалогічності, яка породжує відкритість до різночитань і суб'єктивних тверджень. Поняття діалогу, як відомо, бере початок ще з часів Сократа, творчість якого ретельно опрацював М. Бахтін, а також із творів Платона. Дослідниця приходить до висновку, що "естетична діяльність, скерована на розуміння іншого в процесі авторської творчості та читацької співтворчості, здійснюється як діалог" [1: 28].

Значну увагу в рецензованій монографії приділено й аналізу подієвості літературного твору – тієї своєрідної фікції, яку кожен читач сприйматиме по-різному, що формуватиме поєднання різних рівнів комунікативних площин, а відповідно й подієвості загалом. Важливим філософським орієнтиром для уточнення природи літератури й літературознавства в дослідженні Н. І. Астрахан постає концепція Г. В. Ф. Гегеля, яка передбачає певний синтез, властивий для наукового й мистецького дискурсів, оскільки лише за допомогою зіставлення можна розрізнити реальність художню й дійсну.

Звертається дослідниця й до пошуків джерел універсальної мови мистецтва, апелюючи до музики й літератури про неї. Такою мовою можуть стати "всі елементи форми та змісту твору завдяки феномену цілісності" [1: 56]. Водночас сама мова не може бути застиглою чи замкненою в якихось рамках. У ході аналізу зазначених теоретичних проблем науковець раз по раз звертається до класики зарубіжної літератури, зокрема роману "Гра в бісер" Г. Гессе.

Другий розділ рецензованої монографії присвячено аналізу творів, які дозволяють висвітлити концепції функціонування літературної творчості в залежності від мистецького напрямку й часу написання текстів. Тому структурі другого й третього розділів дослідження властива хронологічна відповідність.

Авторка насамперед розглядає роман Ю. І. Крашевського "Stara baśń", написаний про мистецтво як спосіб пізнання. Акцент при цьому Н. І. Астрахан кладе на багатомірності сприйняття хронотопу та образів, здатних впливати на духовне життя реципієнта.

Проблеми функціонування мистецтва, його взаємозв'язку з дійсністю є ключовими у романі О. Вайльда "Портрет Доріана Грея". Відтак науковець ґрунтовно простежує в монографії сприйняття автором мистецтва й розуміння його сутності як відображення самого реципієнта.

Комунікативність літературного твору й онтологічну послідовність його буття розглянуто на прикладі одного з найскладніших оповідань А. Чехова "Чорний монах". Від аналізу "Я" на місці іншого суб'єкта художнього твору авторка вмотивовано переходить до більш загальної концепції взаємозв'язку людини й світу, висвітленої тим же письменником. Н. І. Астрахан наголошує на необхідності виходу за межі власного "Я" з метою кращого пізнання сутності буття. На прикладі п'єси "Вишневий сад" аналогічно простежено специфіку драматургії А. Чехова й встановлено паралель з "Ляльковим домом" Г. Ібсена.

Від загальних онтологічних проблем авторка рецензованої монографії переходить згодом до характеристики поета й поезії у "Сонетах до Орфея" Р. М. Рільке, особливо наголошуючи на універсальності мотивів, образів і мови тексту загалом. Завдяки аналізу цілої низки перекладів цього твору Н. І. Астрахан уміло доводить естетичну значущість його різночитань і, відповідно, обґрунтовує поняття рецептивних версій буття тексту.

Функціональність інтерпретаційних моделей твору – як факту діалогічної взаємодії між автором і

читачем крізь призму тексту і його формально-змістової єдності, що відображає сутність мистецтва, – простежено в рецензованій монографії на прикладі поезії О. Мандельштама "Как облаком сердце одето...".

Антиномічність, інтерпретаційну варіативність і сміливість у змалюванні "вічного" образу Христа розглянуто у творах Ф. Достоевського та М. Булгакова. Зокрема, дослідниця наголошує на новаторстві інтерпретаційної моделі роману Ф. Достоевського "Брати Карамазови", побудованого у формі діалогу між автором і читачем. Ця ідея знаходить своє логічне продовження у романі "Майстер і Маргарита" М. Булгакова.

Третій розділ монографії Н. І. Астрахан присвячено характеристиці взаємозв'язку класичних традицій і художніх експериментів на прикладі різнорідних літературних експериментів, поєднаних в одне ціле аналізом структур текстів та їхніх інтерпретацій.

Перш за все, увагу дослідниці привернули філософські романи "Гра в бісер" Г. Гессе та "Доктор Живаго" Б. Пастернака, у яких простежено творчий та історичний виміри буття. Знаково інший вимір естетичного буття знайшов своє відображення у характеристиці поетичної розвідки І. Єлагіна "Небо" з погляду розрізнення утопії / антиутопії на рівні структури тексту.

Фантастичний роман Станіслава Лема "Солярис" спровокував не менш провокаційну з'яву кіноверсії А. Тарковського, породивши тим самим новий рецептивний текст, відкритий до створення нових його версій і прочитань. Особливого значення у кінополотні набуває музика, яка формує ще один спектр сприйняття й осмислення науково-фантастичного змісту мистецького полотна.

Проблема функціонування художньої цілісності, яка слугує індикатором розрізнення модерністського й постмодерністського письма, простежена на прикладі роману-експерименту М. Фріша "Нехай мене звуть Гантенбайн", у якому домінують різноаспектні наратори, що представляють врешті-решт суть і принципи життя одного суб'єкта.

Звертається Н. І. Астрахан і до осмислення значення літературно-критичної діяльності як однієї з інтерпретаційних моделей художньої літератури. Для аналізу залучає книгу Є. Сверстюка "Блудні сини України". У цьому контексті важливого значення набуває образ критика, який є проміжною ланкою між автором та читачем. Його завдання полягає у максимальній об'єктивності й адекватній аксіологічній позиції.

Дискурс функціонування практик і традицій перетину ХХ–ХХІ століть розглянуто на прикладі "Книги, що чекає на авторів" М. Епштейна. Сучасні Інтернет-технології формують новий діалог, у якому постать суб'єкта фактично повністю знівельована, а "твори представлені в єдиному інформаційному континуумі" [1: 203].

Своєрідною спробою представлення мегавдумливого реципієнта, на думку науковця, є постмодерністський "Унікальний роман" М. Павича. Його структура постає як метатекст, відкритий для будь-яких інтерпретацій і відчитань, що тим самим формує т. зв. "герменевтичне коло". Концепція художньої творчості детально продемонстрована з врахуванням інтенцій відомих митців попередніх століть.

У післямові Н. І. Астрахан влучно підкреслює, що літературний твір не існує осібно, він завжди зв'язаний з іншими текстами, видами мистецтва й читацькою свідомістю. Саме в цьому сконцентровано прихований сакральний смисл і діалогічність мистецтва, вкорінені в міфологічній епосі. Така онтологія літератури, на думку науковця, загалом дозволяє їй творити художню цілісність культури упродовж багатьох епох.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Астрахан Н. І. Література як утопія : [монографія] / Н. І. Астрахан. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – 244 с.